

Erkki Tuomioja

Soome ja Eesti – sillaehitajad Põhja- ja Baltimaade vahel

Puhe Tarton yliopistossa 5.12.2007 Suomen 90. itsenäisyyspäivän juhlatilaisuudessa

Hyvät kuulijat!

Minulla on suuri kunnia saada puhua täällä Suomen itsenäisyyspäivänjuhlassa juuri Tartossa, kaupungissa, jossa isoäitini kävi koulua.

Suomi ja Viro ovat itsenäisinä valtioina melkein samanikäisiä. Vaikka läheistä sukulaisuuttamme aikanaan ehkä liiaksikin romantisoitiin "Suomen sillan" merkeissä, on meillä pieninä naapurimaina paljon yhteistä. Näin sekä menneisyydessä että, niin uskon, vielä enemmän tulevaisuudessa. Pienille maille niiden oma rauha, kansakunnan olemassaolon turvaaminen sekä kansalaisten hyvinvoinnin edistäminen ovat tärkeimmät asiat. Näitä ovat molemmat maat vaihtelevin tavoin ja myös vaihtelevalla menestyksellä pyrkineet vaalimaan.

Kesti oman aikansa, ennen kuin Suomi löysi sen aseman parhaiten huomioonottavan kansallisen linjansa. Sisällissotamme lopputulos saattoi turvata sen, ettei Suomesta tullut neuvostotasavaltaa, mutta ensimmäisen maailmansodan lopputulos puolestaan turvasi sen, ettei Suomesta myöskään tullut Saksan vasallivaltiota, jonka suojelukseen sisällissodan voittajat olivat hakeutuneet. Itsenäisyytemme alussa Suur-Suomi -aate yllytti innokkaimpia suomalaisia hakeutumaan heimosotiin maan itärajan taakse, mistä kuitenkin oli pian vetäydyttävä ja hyväksyttävä täällä Tartossa tehdyn Suomen ja Neuvostoliiton välisen rauhan rajat. Suomessa siihen rauhaan olivat monet tyytymättömiä, mutta valtioviisas Paasikivi osasi pitää sitä Suomelle jopa liian edullisena.

20-luvun alussa Suomessa haettiin turvaa reunavaltio politiikasta ja liittoutumisesta Baltian maiden ja Puolan kanssa, mutta siitä luovuttiin pian. Kansanvallan vakiintuminen maassamme toi myös ulkopolitiikkaan vakautta, ja kun lapuanliikkeen oikeistoradikalismi 30-luvun alussa torjuttiin, saattoi Suomi hakeutua Skandinavian maiden kanssa läheisempään yhteyteen kaikkia yhdistävän Kansainliitolle annetun tuen ja puolueettomuuden merkeissä.

Mitkään pienet valtiot Euroopassa eivät – vain maantieteen suojaamia Ruotsia ja Sveitsiä lukuun ottamatta – säästyneet toisessa maailmansodassa imperialististen maiden pyrkimyksiltä siirrellä rajoja mielensä mukaan. Toisin kuin Baltian maat Suomi säilytti itsenäisyytensä, vaikka siitä raskaan hinnan maksoikin. Viro menetti mahdollisuutensa itsenäiseen politiikkaan noin viideksi vuosikymmeneksi, Suomella se säilyi, joskin kylmän sodan vuosina ahtaisiin puitteisiin asetettuna.

Itsenäisyyksiemme varhaisimpien vuosikymmenten sekä viime sotien aikaiset tapahtumat,

valinnat ja niiden tulkinnat ovat edelleen keskustelua herättäviä ja joskus vähän vaikeiksikin koettuja aiheita sekä Virossa että Suomessa. Kypsät kansakunnat kestävät kuitenkin oman menneisyytensä kaikin puolin avoimen ja joskus kriittisenkin tarkastelun ja saavat historiansa tuntemisesta ja ymmärtämisestä vahvistusta tulevaisuutensa hallintaan.

Useimmissa sivistysmaissa historiankirjoituksella on ollut erityisen tärkeä rooli kansallisen identiteetin rakentamisessa ja ylläpitämisessä, eikä Suomi ole tästä poikkeus. Kun Suomea 1800-luvun lopulla uhkasivat panslavistien pyrkimykset venäläistää maamme ja tehdä sen autonomiasta loppu, olivat historioitsijat kansallisen puolustuksemme eturintamassa alkaen siitä, että heidän tehtävänsä oli osoittaa miten keisari Aleksanteri I oli "kohottanut Suomen kansakuntien joukkoon" Porvoossa 1809 ja sitoutunut kunnioittamaan Suomen autonomiaa ja perustuslaillisia oikeuksia.

Käsitys Suomesta valmiina valtiona kanonisointiin jo varhain horjumattomaksi totuudeksi, että jopa J.V. Snellmania ojennettiin siitä, miten hän varomattomasti oli v. 1861 kirjoittanut, kuinka Suomi ei ollut valtio vielä v. 1809, mutta oli sellaiseksi sittemmin kehittynyt, eikä hän tätä rikettä enää toistanut. Suomi valtiona projisoitiin sittemmin vielä vanhempaan historiaan, kun Suomessa otettiin käyttöön sellainen täysin epähistoriallinen käsite kuin "Ruotsi-Suomi" suurvaltana. Samojen kriteereiden mukaan tätä valtaa olisi voitu kutsua monen vuosikymmenen ajan myös Ruotsi-Suomi-Viroksi. Vasta meidän aikanamme on ollut mahdollista myöntää, että venäläisilläkin oli myös asia-argumentteja heidän kyseenalaistaessaan joitain suomalaisten käyttämiä historiallisia ja oikeudellisia väittämiä Suomen autonomiasta.

Sotien välisenä aikana historioitsijoita tarvittiin edelleen kansallismielisen politiikan oppimestareina ja monet heistä antoivat tiedemiesmaineensa myös Suur-Suomi uskomusten tueksi. Sodan jälkeen he markkinoivat teesiä Suomen erillissodasta ja Suomesta tahdottomana ajopuuna maailmantapahtumien vuolaassa virrassa. Uusi tutkijapolvi on kuitenkin jo kauan sitten upottanut tämän ns. ajopuuteorian, mutta Suomen toiminta ja valinnat toisessa maailmansodassa on edelleen herkkä ja arka asia kuten suomalaisreaktiot äskettäiseen Ruotsin sodanaikaisen ulkoministerin Christian Güntherin elämäkerrassa esitettyyn kuvaan Suomesta Natsi-Saksan de facto -liittolaisena kertovat.

Kylmän sodan vuosina Suomessa nostettiin Lenin Suomen itsenäisyyden kummisedäksi. Tällainen tulkinta ei välttämättä ollut vain selkärangatonta suomettumista, vaan esim. presidentti Kekkonen käyttämänä ennaltaehkäisevä veto mahdollisia Kremlissä uusiutuvia Suomen itsenäisyyden kyseenalaistavista pyrkimyksiä vastaan. Kylmän sodan päätyttyä vauhtia on saanut uusi, revisionistisempi historiankirjoitus, joka on ottanut Kekkonen roolin ja suomettumisilmiöt kriittiseen tarkasteluun. Se on tervetullutta avautumista, vaikkei yksisilmäisimpään kritiikkiin olekaan syytä yhtyä. Sen esittäjien kannatta myös muistaa, mikä merkitys virolaisille oli presidentti Kekkonen ensimmäisellä sodanjälkeisellä vierailulla Viroon ja hänen täällä Tarton yliopistossa pitämällään vironkielisellä puheella, jossa mm. painotettiin, että "virolaisella sivistyneistöllä on vastuu virolaisuuden säilymisestä heidän kotimaassaan".

Historiankirjoitus ja siinä esitetyt tulkinnat eivät aina ole helppoja tai kiistattomia Virossakaan, kuten mm. suomalaiset Viron historiasta kirjoittaneet ovat saaneet huomata. Suhtautumista historiaan ja sen tulkintoihin helpottaisi, jos niitä ei käytettäisi politiikan välineenä. Historian väärinkäyttö ja ennakkoluulojen, yksinkertaistuksien ja vääristelyjen levittäminen onnistuu sitä helpommin, mitä vähemmän historiaa tunnetaan ja harrastetaan. Siksi rohkaisen maittemme historian tutkijoita ja -harrastajia jatkamaan myös keskinäistä yhteistyötään ja dialogiaan.

Historioitsijat ja poliitikot eivät ole olleet ainoita, jotka ovat merkittävästi muokanneet käsitystämme historiasta. Saksassa kirjailijat olivat keskeisessä osassa parinkymmenen vuoden takaisessa ns. Historikerstreitissa, historioitsijoiden kiistelystä siitä, miten natsiaikaa ja erityisesti juutalaisten joukkotuhoa tuli käsitellä ja miten asettaa se historialliseen yhteyteensä. Saksa on rohkaiseva esimerkki siitä, miten kansankuntien tulee kyetä avoimesti ja rehellisesti käsittelemään menneisyytensä vaikeita ja vähemmän ylentäviä vaiheita. Sitä kuvaamaan on kehitetty oma käsitekin, *Vergangenheitsbewältigung*. Mielenkiintoista on, että suomen kieli on niitä harvoja kieliä, johon käsite on mahdollista osuvasti kääntää yhdellä sanalla: menneisyydenhallinta.

Monissa muissa maissa tilintekoa historian oman maan vähemmän kunniakkaiden vaiheiden kanssa on suorastaan vältelty. Venäjä ja Serbia tulevat ensimmäisinä mieleen. Mutta eivät länsimaiset demokratioita, Yhdysvallat tai entiset siirtomaavallat Iso-Britannia tai Ranska, ole kyenneet kaikkia esim. siirtomaasotiinsa liittyviä vaiheita ja kansanmurhaa lähentyneitä tekojaan avoimesti käsittelemään. Revisionistiset ja kriittiset historioitsijat eivät kuitenkaan enää näissä maissa kohtaa samankaltaisia esteitä ja jopa uhkia kuin tällaiset historioitsijat Venäjällä vieläkin voivat kohdata. Venäjä onkin surullisin ja potentiaalisesti myös huolestuttavin esimerkki historiansa kieltämisestä. Todettakoon kuitenkin, että vaikka tässä mainitut maat ovat isoja, ei pienemmillä ole aihetta tuntea erityistä moraalista ylemmyyttä siksi, että ne muita rehellisemmin olisivat käsitelleet menneisyytään.

Menneisyydenhallinta ei kuitenkaan voi olla viranomaistoimintaa tai poliittikkovetoista. Poliitiikan tehtävänä on luoda historian tutkimukselle ja sitä koskevalla keskustelulle vapaat puitteet mm. turvaamalla arkistolähteiden avoimuus ja tutkimuksen resursointi. Sen sijaan lakien säätäminen historiallisista totuuksista ja epätotuuksista ei tähän kuulu. Vaikka holokaustin kieltäminen on lähes poikkeuksetta ilmaus antisemitismistä ja se liittyy yleensä rasistiseen ja fasisistiseen ideologiaan ja toimintaan, ei se kuitenkaan perustele erillistä tämän historiallisen tapahtuman kieltämisen kriminalisoivaa lainsäädäntöä. Muut lait ovat riittäviä puuttumaan rasistiseen kiihotukseen ja muuhun ihmisarvoa loukkaavaan toimintaan. Vaikka onkin syytä paheksua nyky-Turkin haluttomuutta avoimesti myöntää ottomaanivallan aikana armenialaisiin kohdistuneet kansanmurhankaltaiset veriteot v. 1915, ei asiaa lainkaan auta se, että muualla hyväksyttäisiin Ranskan kansalliskokouksen tavoin tämän kieltämisen kriminalisoivaa lainsäädäntöä.

*

*

*

Tänään ei ole liioiteltua väittää, että Suomi ja Viro ovat lähempänä toisiaan kuin koskaan historiansa aikana. Molemmat ovat löytäneet paikkansa samassa viiteryhmissä, Euroopan unionin täysivaltaisina jäseninä. Tämä on myös mahdollistanut toisen merkittävän ryhmittäytymisen: Itämeren ympärille kootun yhteistyön, jossa on useita piirejä, järjestäjiä ja ohjelmia, joista Itämeren maiden neuvosto ja Euroopan Unionin Pohjoinen ulottuvuus kumppanuutena Islannin, Norjan ja Venäjän kanssa ovat keskeisimmät.

Tässä yhteydessä haluan erityisesti korostaa sitä, miten luontevasti Pohjoismaat ja Baltian maat ovat löytäneet toisensa. Emme ole muodostaneet mitään erillistä institutionalisoitua yhteistyöryhmää eikä sellainen ole tarpeenkaan. Yhteistoiminta on syntynyt luonnollisella tavalla ja löytänyt siihen sopivat muodot, johon kuuluvat mm. Pohjoismaiden ja Baltian maiden pääministereiden ja ulkoministereiden säännölliset tapaamiset sekä erikseen että EU:n kokousten yhteydessä. Tämä ei ole heikentänyt mitään muita yhteistyön muotoja, eikä ole suunnattu ketään vastaan niin, että kenenkään tarvitsisi suhtautua siihen epäluuloisesti.

On ollut myös mielenkiintoista havaita, miten kylmän sodan päättymisen jälkeen uudelleen avautuneet Pohjoismaiden ja Baltian lähentymismahdollisuudet ovat antaneet välillä jo hiipumisen merkkejä osoittaneelle pohjoismaiselle yhteistyölle uutta sisältöä ja dynamiikkaa. Tämän olen kokenut monin tavoin ulkoministerinä ollessani, sillä pelkkien pohjoismaitten kollegojen tapaamiset, vaikka niissä käsiteltiin käytännöllisten, ja käytännössä virkamiesten hoitamien pienten ja teknisten asioiden ohella myös isoja ja tärkeitä kysymyksiä, olivat suoraan sanoen usein aika rutiininomaisia verrattuna niihin tapaamisiin ja keskusteluihin, joita PB 8 (5 Pohjoismaata ja 3 Baltian maata) kokoonpanossa kävimme hyvin laajalla skaalalla ajankohtaisista ja pidemmän aikavälin asioista.

Pohjolan ja Baltian liitto on ollut ennenkin tavoiteltu toive. Selkeimmin sen artikuloi Jaan Tõnisson, kun hän yhdeksänkymmentä vuotta sitten maanõukogun kokouksessa visioi ”liettualaisten, latvialaisten, virolaisten, suomalaisten ja Skandinavian kansojen yhdistymistä” 30 miljoonan asukkaan valtioliitoksi. Ajatus sai joitain myönteisiä kannatuspuheenvuoroja Latviassa ja muuallakin, mutta mikään valtiollinen tai muukaan kantavampi taho ei kuitenkaan silloin ottanut sitä omakseen. Se ei ollut silloisessa maailmassa realistinen ajatus, sen enempää kuin Virossa vähän laajemmin kannatusta saanut ajatus virolais-suomalaisesta valtioliitosta.

Kysymys siitä, minkälaiseksi historia olisi muodostunut, jos tällainen laajempi valtioliitto olisi toteutunut, jääköön vastaamattomana ilmaan. Ei nimittäin ole mahdollista kertoa vain miten valtioliiton muodostamisen jälkeinen historia olisi ollut erilainen, sillä myös sitä edeltäneen historian olisi täytynyt olla erilainen, jotta se olisi voinut toteutua.

Nytkään ei ole perusteltua tarkastella NB 8 yhteistyötä ilman, että otetaan huomioon sen kaikkien osapuolten erilaisuutta. Kysymys ei ole ensisijassa siitä, että viisi Pohjoismaata ja kolme Baltian maata ovat erilaisia ryhmiä, vaan siitä, että kaikkien asema suhteensa toisiinsa

on vähän erilainen, mikä on myös tunnustettu silloin kun jo varsin pian yhteistyön aloittamisen jälkeen luovuttiin puhumasta 5 + 3 ryhmästä ja otettiin käyttöön NB 8 nimike.

Viron erityisasemaa tässä ryhmittymässä kuvaa omalla tavallaan Toomas Hendrik Ilveksen ulkoministerinä julkaisema essee, jossa hän korosti Viron muista Baltian maista poiketen olevan Pohjoismaa, mitä kuvastaa se, että Pohjoismaiden tavoin Viro on ”joulumaa”.

Ilves kirjoittaa myös: "Viron pohjoismaistuminen ei ole mikään uusi kysymys. Helsingissä, Maarianhaminassa ja Tukholmassa maanpaossa ollessaan ja jo vuosia ennen kolmen Baltian maan syntyä Gustav Suits, Friedebert Tuglas, Johannes Aavik ja muut Nuori Viro –ryhmittymän jäsenet toivoivat Virolle pohjoismaista tulevaisuutta. On mielenkiintoista seurata Baltia-kysymystä juuri Viron itsenäisyyden aikana. Ilmar Tõnissonin kahdesta ulkopoliittista esseestä erityisesti jälkimmäinen, jonka pisin kappale on kuvaavasti lainausmerkeissä nimeltään "Baltikum" – Baltia – ja sitä seuraava kappale "Pohjoismaiden rajat", on aivan kuin Pan-Pohjoismaa: Viron eli viidennen Pohjoismaan manifesti."

NB 8 ryhmittymän vahvin kieli- ja kulttuurisidonnainen kahdenvälinen suhde on kuitenkin Suomen ja Viron välillä. Näiden suhteiden laajentamisessa ja syventämisessä alkaen sukulaiskielten opiskelun lisäämisestä meillä on edelleen paljon työtä. Se ei kuitenkaan tarkoita mitään keinotekoisia pakkotyötä, kuten joskus kulttuurisuhteiden kehittämisessä joidenkin maiden välillä on voinut olla, vaan paremminkin mahdollistamista ja pullonkaulojen avaamista niille valinnoille, joita maanmiehemme ja -naisemme itse ovat vapaita tekemään.

Viro ja Suomi ovat myös keskeisimmät sillanrakentajat Baltian ja Pohjolan välillä, johon liittyviä kysymyksiä on perusteltua käsitellä myös kahdenvälisesti.

Itämeren piirissä meillä on suuria juuri tähän alueeseen liittyviä ongelmia ja haasteita. Itse Itämeren tila on näistä vakavin. Itämeri on kuolemassa eikä meillä ole kovin paljoa aikaa estää lopullista ekokatastrofia. Tästä syystä huolet jotka kohdistuvat Itämeren lisääntyvään merikuljetuksiin liittyviin riskeihin samoin kuin kaavailtuun Nordstream-kaasuputkeen ovat ympäristösyistä perusteltuja, eikä meillä tässä suhteessa ole eroavia näkemyksiä Suomenlahden eri puolilla. Tiedämme myös, että Venäjän osallistuminen Itämeren pelastustalkoisiin on välttämätöntä.

Kaasuputkeen ja lisääntyvään energiayhteistyöhön emme Suomessa liitä kuitenkaan turvallisuuspoliittisia pelkoja. Näemme päinvastoin, että tämän yhteistyön lisääminen merkitsee samalla myös myönteisen keskinäisriippuvuuden kasvua, mitä on pidettävä Venäjän ja koko Euroopan vakauden ja turvallisuuden kannalta tavoiteltavana asiana. Selvää kuitenkin on, että tämä yhteistyö voi onnistua vain perustuessaan avoimuuteen, markkinahinnoitteluun ja vastavuoroisuuteen, joiden eteen on vielä paljon työtä tehtävä.

Pohjoismaille on yhteistyö Itämeren piirissä ja lähialueillamme aina ollut tärkeitä. Mutta

yhtä lailla Pohjoismaat ovat olleet jo varhain maita, jotka ovat kantaneet myös globaalia vastuuta ja panostaneet monenkeskisen yhteistyön vahvistamiseen ja kehittämiseen Yhdistyneiden Kansakuntien johdolla. Pieninä avoimina talouksina olemme ymmärtäneet globalisaation avaamat mahdollisuudet ja sen antamat edut maille, jotka osaavat siihen sopeutua, yhtä lailla kuin sen luomat uudet haasteet demokratialle ja vaurauden oikeudenmukaiselle jakamiselle. Maailma tarvitsee parempaa globalisaation hallintaa vastatakseen ympäristön, konfliktien estämisen ja kriisien hallinnan, demokratian ja ihmisoikeuksien vahvistamisen ja talouden kehityksen haasteisiin. Toivon ja luotan siihen, että Suomi ja Viro yhdessä ovat valmiita vastaamaan myös näihin yhdessä Pohjoismaiden, Euroopan Unionin ja monenkeskisten maailmanlaajuisten järjestöjen kanssa.